

تبیین و تحلیل الگوی حکمروایی خوب در توسعه اقتصادی آسیای جنوب غربی

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۰/۰۷/۰۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۰/۰۸/۰۵

غلامرضا محمدی (دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران)

ربباز قربانی نژاد* (استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران)

کیومرث یزدان پناه (دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، تهران، ایران)

اعظم یوسفی (استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران)

چکیده

حکمروایی خوب یک الگوی نوین در شیوه اداره کشور است که در آن دولت بخش خصوصی و مردم با همدیگر برای اداره کشور مشارکت می‌کنند. این شیوه یکی از راهبردهای مناسب در دستیابی به توسعه پایدار است. هدف این نوشتار بررسی وضعیت اقتصادی آسیای جنوب غربی از سال (۱۴۰۱-۱۳۸۵) است. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی با رویکرد ژئوپلیتیک انتقادی به دنبال پاسخ به این سؤال است که: کشورهای آسیای جنوب غربی در دوره مطالعاتی در شاخص‌های اقتصادی چه عملکردی داشته‌اند؟ با فرض بر این که حکمروایی خوب در رشد اقتصادی مؤثر است. یافته‌های تحقیق نشان دادند که کشورهایی که الگوی حکمروایی خوب را در مدیریت سیاسی فضا اجرا نمودند، در شاخص‌های اقتصادی عملکرد مطلوبی داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: حکمروایی خوب، عملکرد اقتصادی، آسیای جنوب غربی.

مقدمه

آسیای جنوب غربی از زمان پیدایش اولین سکونت‌گاههای انسانی در بین‌النهرین تا عصر حاضر میدان تقابل، تهاجم، تخاصم و تعامل تمدن‌های ایرانی، سامی، تورانی با یکدیگر بوده است. در این فضای هارتلندی الگوی پیچیده‌ای از مداخلات و رقابت بازیگران درمقیاس‌های جهانی و منطقه‌ای و محلی شکل گرفته و فضایی از تضادها، تعارضات سیاسی بحران‌ها و نا امنی‌ها شکل گرفته است. این هارتلند نوین همواره میدان منازعه و رقابت قلمروهای ژئواستراتژیک آمریکایی، اروپایی روسی، چینی، هندی می‌باشد. باری بوزان نظریه پرداز معاصرین منطقه را ذاتاً منازعه‌پرور و کشمکش‌زا می‌داند (BUZAN.2002:669). این منطقه در دوره مطالعاتی با چالش‌هایی مواجه بوده مانند: اشغال نظامی افغانستان و عراق و سوریه توسط آمریکا و ناتو، بهار عربی، جنگ سوریه و عراق با گروه‌های سلفی و تکفیری داعش، جنگ‌های عربستان و یمن، آذربایجان و ارمنستان، بحران فلسطین، هسته‌ای بودن اسرائیل، جنگ‌های نیابتی، تروریسم، مداخلات خارجی، درگیری‌های قومی مذهبی، فقر و بیکاری، رکود اقتصادی، تورم و توسعه نیافتگی.

در مقاله حاضر به عملکرد اقتصادی کشورهای آسیای جنوب غربی از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۱ پرداخته شده است. هدف شناسایی، توصیف و تبیین عملکرد اقتصادی کشورهای منطقه است. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که «کشورهای آسیای جنوب غربی در شاخص‌های اقتصادی چه عملکردی داشته‌اند»؟

مروری بر پیشینه ی پژوهش:

در بررسی ادبیات پژوهش به نتایج برخی از پژوهش‌های داخلی و خارجی اشاره می‌گردد. خدادادکاشی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان تأثیر اندازه دولت و حکمروایی خوب بر رشد اقتصادی کشورهای حوزه سند چشم انداز آسیای جنوب غربی در بازه زمانی ۲۰۱۷-۲۰۰۶ به این نتیجه رسیدند که حکمرانی خوب رشد اقتصادی را افزایش داده است. -قائمی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی تأثیر شاخص‌های حکمروایی خوب بر درآمد حاصل از صنعت گردشگری در ۱۴ کشور منتخب جنوب غرب آسیا در دوره زمانی سالانه ۲۰۱۶-۲۰۱۱ نشان دادند که حکمروایی خوب بر درآمد حاصل از صنعت گردشگری تأثیر مثبت داشته است. ملکی و همکاران (۱۳۹۸) در پایان نامه دکتری به بررسی تأثیر همزمان حکمروایی خوب بر مخارج دولتی بر روی رشد اقتصادی در کشورهای منتخب منا در دوره زمانی ۱۹۹۶-۲۰۱۶ پرداخت و به این نتیجه رسید که حکمروایی خوب و مخارج دولتی تأثیر مثبت و معنی داری بر رشد اقتصادی

دارند. Christoph Jindra & Anavaz (2019) به پژوهشی با عنوان حکمروایی خوب چیست؟ حکمروایی خوب و فقر چند بعدی به بررسی رابطه حکمروایی خوب و فقر در بین ۷۱ کشور پرداخت. نتایج نشان دادند که حکمروایی خوب تأثیر مستقیم بر فقر چند بعدی داشته و موجب کاهش نابرابری‌های اجتماعی می‌شود (Rachid Mira & Ahmmadacge, 2018) در پژوهشی به بررسی اثر حکمروایی خوب بر رشد اقتصادی پرداختند که نتایج رابطه مثبت بین حکمروایی خوب و رشد اقتصادی را نشان داد. Rohaidanordin & Muhammad Imran (2018) در پژوهشی با عنوان حکمروایی خوب در پاکستان به این نتیجه رسیدند که برای رشد و پیشرفت و از بین بردن فقر حکمروایی خوب لازم است زیرا حاکمان با عملکرد مناسب از استانداردهای شفافیت، مشارکت، مالکیت، و پاسخگویی پیروی می‌کنند و باعث کاهش فساد می‌شوند.

چار چوب مفهومی و نظری پژوهش

حکمروایی خوب فرایند تصمیم‌گیری و اجرای تصمیمات در انواع زمینه‌ها از جمله «حکمروایی مشارکتی» «حکمروایی بین‌المللی» «حکمروایی ملی» «حکمروایی محلی» تعریف و بکار برده شده است (جعفری فرد و همکاران، ۱۴۰۰) در حکمروایی خوب دولت جامعه مدنی و بخش خصوصی با هم همکاری دارند (گلچینی و دیگران، ۱۴۰۰). حکمروایی خوب هنر تصمیم‌گیری در بالای سازمان است و یک مسئله پیچیده است که شامل احزاب مختلف، ساختارهای سازمانی (هیئت مدیره، کمیته اجرایی، زمینه‌های قانونی، اقتصادی، روانشناسی رفتاری، فلسفه اخلاقی، سیاست تنظیم مقررات، رهبری و...) می‌شود که اگر این تصمیم‌گیری با توازن قدرت مناسب بین همه طرف‌های درگیر به خوبی انجام گیرد منجر به توسعه خواهد شد. (Didier cossin & Pascal Botteron, 2020) حکمروایی خوب برای رشد و پیشرفت انسان و از بین بردن فقر لازم است زیرا با عملکرد مناسب از استانداردهای شفافیت، مشارکت، مالکیت و پاسخگویی پیروی میکند و باعث کاهش فساد می‌شود و اطمینان حاصل می‌کند که منابع عمومی به نفع همه شهروندان در به رسمیت شناختن حقوق اساسی آنها استفاده می‌شود و درک حقوق مدنی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی را تسهیل می‌کند و با توسعه انسانی بهم پیوسته است (Muhammad imran & rohaidanordin, 2018). حکمروایی خوب موجب توسعه نهادی‌های اقتصادی فراگیر، افزایش کارایی و اثر بخشی و بهره‌وری منابع، تضمین مالکیت خصوصی، توزیع عادلانه درآمد، ایجاد امنیت و نوآوری، توزیع عادلانه قابلیت‌های اقتصادی در بین گروه‌های اجتماعی تعادل بین لایه‌های اجتماعی و گروه‌های رقیب در ساختار سیاسی، مقابله با فقر و نابرابری، مشارکت، دموکراسی، سرمایه انسانی و دولت رفاه می‌شود (Musli Nejad, 2018).

روش شناسی تحقیق

این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و استنباطی انجام شده است. داده‌ها و اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۱ از سازمان‌های معتبر بین‌المللی جمع‌آوری، طبقه‌بندی، پردازش و تجزیه و تحلیل شده‌اند.

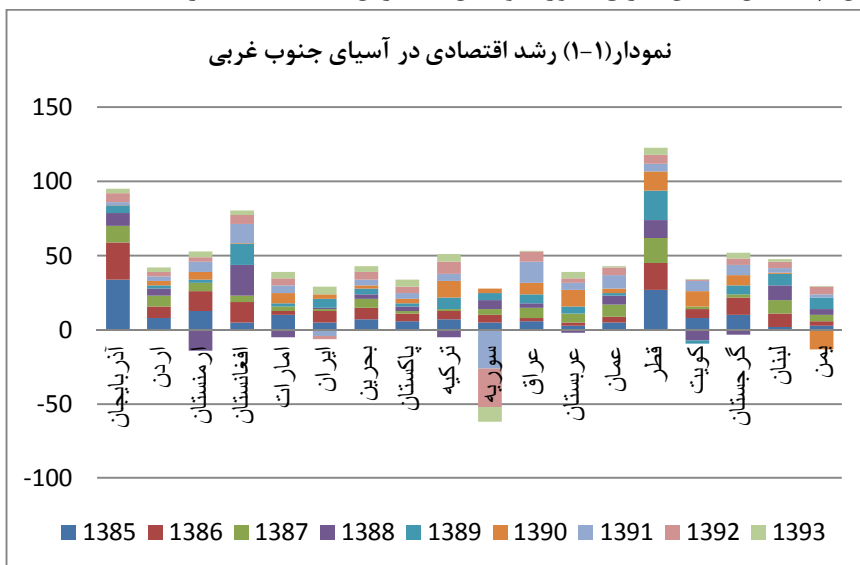
توصیف یافته‌های پژوهش

رشد اقتصادی: این شاخص میزان تولید ناخالص داخلی واقعی، چرخه‌های تجاری، معاملات اقتصادی، فعالیت‌های اقتصادی، رکود، سیاست‌های انبساطی، انقباضی، اختیاری را می‌سنجد. کشورهای قطر، ارمنستان، امارات، ترکیه از سایر کشورها در این شاخص عملکرد بهتری داشته‌اند.

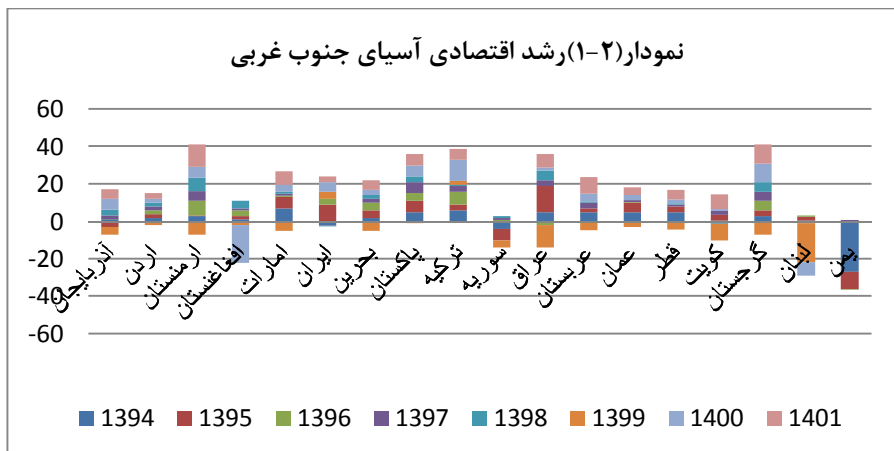
تورم: این شاخص قیمت مصرف کننده را اندازه‌گیری می‌کند کشورهای ایران، لبنان و ترکیه بالاترین نرخ تورم را داشته‌اند.

توسعه نابرابر اقتصادی: این شاخص نابرابری درون اقتصاد را بدون توجه به عملکرد واقعی می‌سنجد. کشورهای افغانستان، پاکستان، عراق، سوریه و یمن بالاترین نابرابری توسعه اقتصادی را داشته‌اند.

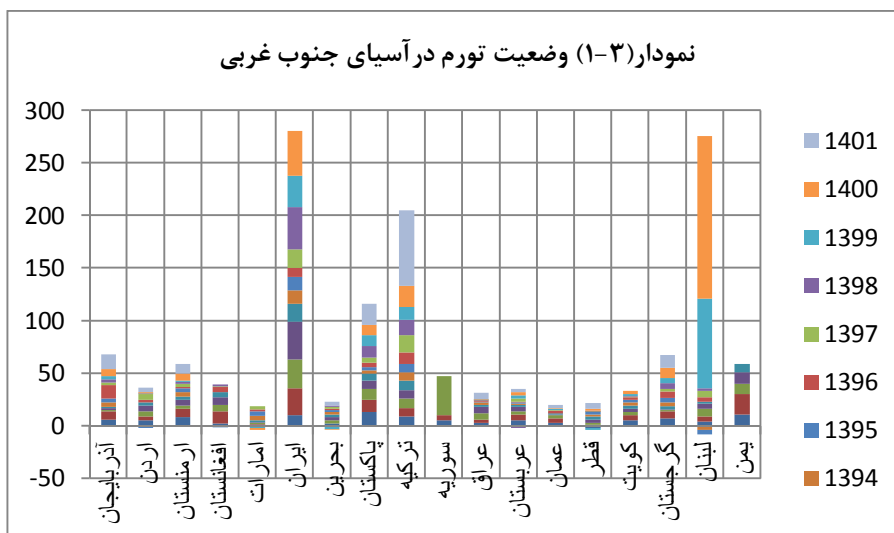
افت اقتصادی: این شاخص درآمد سرانه، تولید ناخالص ملی، نرخ بیکاری، تورم، بهره‌وری، بدهی، سطح فقر، شکست تجاری و سرمایه‌گذاری خارجی را می‌سنجد کشورهای افغانستان، پاکستان، لبنان، عراق، سوریه و یمن بیشترین افت اقتصادی را داشته‌اند.

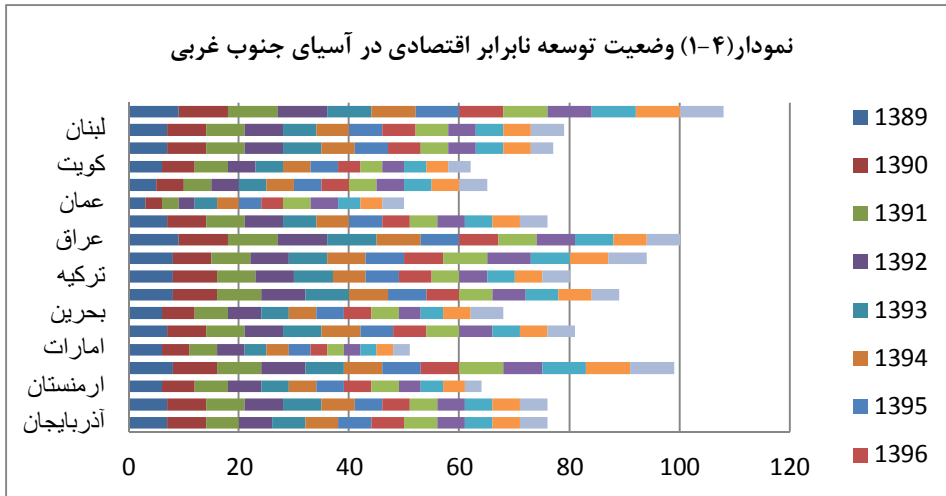
source: The World Bank (ترسیم از نگارندگان)

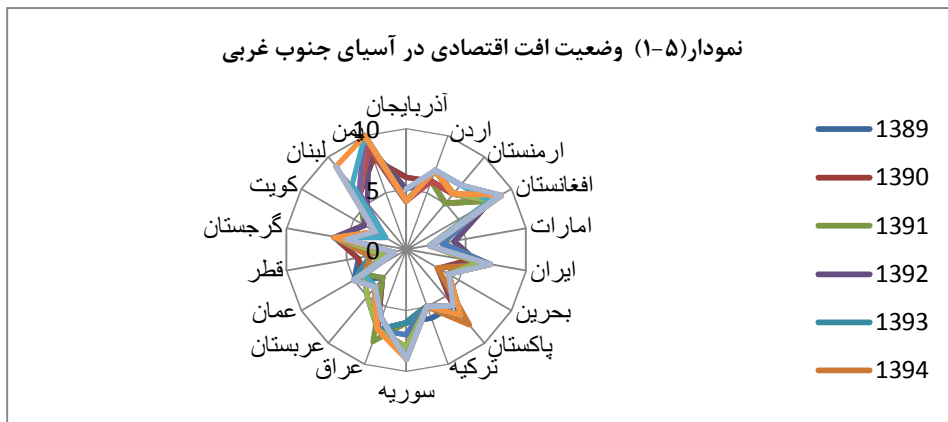
Source: The World Bank (ترسیم از نگارندگان)

Source: The World Bank (ترسیم از نگارندگان)

ترسیم از نگارندگان The GlobalEconomy.com

ترسیم از نگارندگان The GlobalEconomy.com

تجزیه و تحلیل:

در این مقاله وضعیت رشد و توسعه اقتصادی کشورهای آسیای جنوب غربی در بازه مطالعاتی تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در پاسخ به سؤال این مقاله که کشورهای آسیای جنوب غربی چه عملکردی داشته اند باید گفت که امارات متحده عربی، قطر و ترکیه از عملکرد خوبی برخوردار بوده اند و سایر کشورهای منطقه برای دستیابی به توسعه اقتصادی با بحران‌هایی روبرو بوده اند که در این نوشتار مورد واکاوی و تحلیل و تبیین قرار می‌گیرند. در قطر این دستاورد ناشی از ترمیم شیوه حکمروایی اقتصادی، اصلاح، بازنگری و نوسازی قوانین بوده. انتخاب و اجرای راهبرد جامع و کامل اقتصادی، درک واقعیت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و

جهانی، تأسیس بنیاد قطر و صندوق سرمایه گذاری قطر، سرمایه گذاری در زمینه زیر ساخت‌های اقتصادی و اجتماعی، علمی تحقیقاتی، توسعه تکنولوژی‌های نوین، بیو تکنولوژی، فناوری‌های زیست محیطی، توسعه فرهنگی گسترش ارتباطات، جذب ۲۵۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری خارجی، میانجیگری تنش زدایی و کاربست دیپلماسی نیچه و رسانه‌ای منزلت ملی خود را در اذهان و افکار عمومی جهان و منطقه ارتقاء داده است (سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷). این کشور برای سال ۲۰۳۰ میلادی چشم انداز ملی قطر را از سال ۲۰۰۹ شروع کرد و توانست در شاخص‌های توسعه انسانی، توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی، توسعه زیست محیطی در رده کشورها پیشرفته و در کنار کشورهای مرفه جهان قرار گیرد (شیرازی، ۱۳۹۷).

امارات متحده عربی نیز برای توسعه شاخص‌های اقتصادی از دهه ۱۹۷۰ با هویت سازی و ملی گرایی افزایش چشمگیر بهای نفت، اقتصادباز، متنوع سازی اقتصادی، پایین بودن ریسک برای فعالیت‌های اقتصادی، جذب سرمایه گذاری خارجی، اجرای برنامه توسعه اقتصادی و راهبردی از سال ۲۰۰۸، رشد بخش غیر نفتی، توسعه اقتصاد دانش بنیان، هماهنگی با اقتصاد جهان، ایجاد مناطق آزاد تجاری با مالکیت و معافیت از مالیات برای سرمایه گذاران خارجی، آزاد سازی تجارت بین‌المللی، ایجاد پارک‌های تجاری، توسعه شاخص‌های انسانی و زیست محیطی، افزایش مشارکت زنان و مردان در امور اقتصادی، پایین بودن نرخ بیکاری عضویت در سازمان اقتصادی بین‌المللی گام بلندی را در حکمرانی اقتصادی برداشته است (شیرازی، ۱۴۰۰) **ترکیه** با اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌های راهبردی مانند، تدوین ۱۱ برنامه توسعه از سال ۱۹۶۳ تا ۲۰۲۰، فاصله گرفتن از شیوه تولید آسیایی، تنوع سازی اقتصادی، تمرکز بر محصولات خام و تبدیل شدن به کالای صادراتی، اقتصاد صادرات محور و تولید محور، آزاد سازی اقتصادی، حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط، سرمایه گذاری در حوزه فکر و اندیشه و حمایت از اندیشه‌های تولید محور، حمایت بخش خصوصی، سرمایه گذاری مستقیم در صنایع نساجی، سیمان و ساختمان، نوسازی به شیوه اقتصاد لیبرالیسم و نئولیبرالیسم، توسعه اقتصادی منهای توسعه سیاسی، دریافت وام از صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی و... توانست در بین کشورهای آسیای جنوب غربی از ثبات اقتصادی بیشتری برخوردار باشد (اطهری، و همکاران، ۱۳۹۸).

حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و گرجستان با فروپاشی شوروی و کسب استقلال سیاسی با چالش‌ها و تنش‌های زیادی روبرو شدند و هر کدام برای برون رفت راهبردهای متفاوتی را بکار گرفتند در گرجستان جنگ‌های داخلی تورم، بی‌ثباتی سیاسی، رکود، بیکاری و... توسعه اقتصادی را به عقب راند. توسعه گردشگری و ایجاد منطقه آزاد گردشگری با امکانات ویژه دریافت زمین رایگان و معافیت چندین ساله از پرداخت مالیات، حمایت از سرمایه گذاران خرد، ثبت مالکیت، اخذ اعتبار و مجوز با کاهش روند

بورکراسی، هدایت سرمایه گذاری به سمت کسب و کارهای کوچک، کاهش هزینه‌های شروع کسب و کارهای کوچک، افزایش کارایی سیستم مالیاتی حذف قوانین فرسوده، کاهش هزینه تجارت، ساده سازی اسناد مورد نیاز صادرات و واردات ایجاد گمرک در مناطق آزاد حق مالکیت صد درصدی به اتباع خارجی، ورود کالاهای گرجستان با حداقل تعرفه به کشورهای آمریکا، کانادا، سوئیس ژاپن، نروژ، مبارزه با فساد اصلاحات ساختاری، سیاست زدایی از قوه قضائیه، شفاف سازی عملکرد دولت، احزاب و اصلاح حکمرانی دولت از برنامه‌های راهبردی گرجستان برای ترمیم شاخص‌های اقتصادی بودند. در **ارمنستان** دولت با آغاز خصوصی سازی از صنایع کوچک به سمت صنایع بزرگ مبارزه با فساد، مشاوره گرفتن از اروپا، مصالحه با باکو، گسترش همکاری‌های اقتصادی با همسایگان، پیوستن به جامعه اقتصادی اورآسیا، توسعه گردشگری، اجرای اصلاحات اقتصادی، دریافت کمک از سازمان‌های بین‌المللی، ایجاد نظام اقتصادی بازار آزاد، دریافت کمک‌های ارامنه خارج از کشور اعطای وام کشورها، سازمانها و نهادهای مالی در روسیه و آمریکا، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، اتحادیه اروپا، تدوین قانون سرمایه گذاری مستقیم و جذب سرمایه گذاری خارجی برای بهبود شاخص‌های اقتصادی بهره برد (<https://armenia.mfa.gov.ir>) در جمهوری **آذربایجان** تقویت تعاملات منطقه ای، گسترش فعالیت‌ها در عرصه‌های بین‌المللی، انعقاد قراردادهای نفتی و توسعه میادین نفت با شرکت‌های فراملی، اجرای برنامه‌های اقتصادی و اجتماعی، مبارزه با فساد اقتصادی، جذب سرمایه گذاری خارجی، برقراری آتش بس با ارمنستان از راهبردهای این کشور برای رشد و توسعه بوده است (<https://wiki.ahlobait.com/>). در حوزه ژئوپلیتیکی شبه قاره هند **پاکستان** با نظام سیاسی فدرالی به علت رقابت طولانی با هند بر سر کشمیر و عدم ثبات سیاسی، افزایش جمعیت، آزمایش‌های هسته‌ای تحریم‌های اقتصادی، جنگ قدرت احزاب، درگیر شدن دولت در مبارزه با تروریسم ناپایداری منابع آبی، عدم تمایل سرمایه داران به سرمایه گذاری در پاکستان، حملات تروریستی زیاد، نامساعد بودن بستر برای جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی، شکل‌گیری گروه‌های تندرو افراطی، به قدرت رسیدن نظامیان باعث شدند تا عملکرد اقتصادی محدودی داشته باشد در حوزه‌های ژئوپلیتیکی خلیج فارس **عربستان** با اقتصاد دولت محور، تولید نفت و گاز، سرمایه گذاری شرکت‌های خارجی، تنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی، آزادسازی و ادغام در اقتصاد جهانی، عضویت در سازمان تجارت جهانی، جلوگیری از خام فروشی، افزایش سرمایه گذاری در توسعه منابع انسانی وزیر ساخت‌های عمومی آموزش و بهداشت، عضویت در شورای همکاری خلیج فارس، انعقاد پیمان‌های اقتصادی و توافق‌های تجاری با برخی از کشورهای پیشرفته، پرداخت بخشی از درآمدهای نفتی به شهروندان عربستانی به منظور ایجاد رفاه ملی و کاهش ناآرامی، اغتشاشات و بی‌ثباتی سیاسی و افزایش مشروعیت عمودی، تدوین

سند چشم انداز، افزایش تولید ناخالص داخلی افزایش درآمد سرانه، جذب مهاجر در راستای توسعه اقتصادی از راهکارهای این کشور در مسیر توسعه اقتصادی بوده است. در **عمان** سلطان قابوس بن سعید بن تیمور ابو سعیدی با سیاست گذاری و تکیه بر اقتصاد دانش محور، بر قراری ثبات اقتصادی، پایین آوردن تورم، هدایت درآمدهای ارزی به طرف زیر ساخت‌های آموزشی، تحقیقاتی صنعتی مدرن سازی نظام آموزشی در دانشگاه‌ها، توسعه مراکز دانشگاهی، قطع تدریجی وابستگی اقتصاد به نفت، تربیت نیروی کارآمد، جذب سرمایه‌های خارجی این کشور روستایی را از فقر و توسعه نیافتگی نجات و در مسیر توسعه اقتصادی قرار داد (فرید زادگان، ۱۳۹۹). امیر نشین **کویت** برای بازسازی اقتصادی با جذب سرمایه گذاری خارجی، خصوصی سازی آزاد سازی اقتصاد، کاهش مالیات و تورم، بالا بردن ارزش پول ملی توانست شاخص‌های اقتصادی را ترمیم نماید. حمد بن عیسی آل خلیفه برای نوسازی و بهسازی **بحرین** با آزاد سازی اقتصاد، توسعه بانکداری، گردشگری، آلومینیم سازی، عضویت در شورای همکاری خلیج فارس و جذب سرمایه گذاری خارجی کشور را در شاخص‌های توسعه اقتصادی به جلو راند. در حوزه ژئوپلیتیکی خاورمیانه کشورهای اردن، عراق، سوریه لبنان و یمن با چالش‌ها و بحران‌های بزرگی روبرو بودند که مانع از توسعه اقتصادی آنها گردید. در بین این کشورها **اردن** از ثبات سیاسی بیشتری برخوردار بود با انعقاد قرارداد تجاری آزاد بین اردن و امریکا، صادرات منسوجات و پوشاک بدون تعرفه و عوارض گمرکی به امریکا، ایجاد منطقه اقتصادی ویژه عقبه، عضویت در سازمان تجارت جهانی، کاهش وابستگی اقتصاد به فسفات، پتاس و کمک‌های خارجی از اقتصاد سنتی و محدود عبور و قدم‌هایی در مسیر توسعه یافتگی برداشته است (آقایی، ۱۳۹۷). توسعه اقتصادی در **لبنان** با فراز نشیب‌هایی همراه بوده است. پیاده سازی اقتصاد آزاد، خصوصی سازی استقراض از کشورهای خارجی و بانک سیاست گذاری بر مبنای اقتصاد آزاد، بازنگری قانون اساسی، توسعه صنعت گردشگری اصلاحات ساختاری در اقتصاد باعث شده که مدیریت اقتصادی این کشور در دهه گذشته علی رغم جنگ‌های داخلی، حملات اسرائیل بر تأسیسات صنعتی، جنگ ۳۳ روزه سال ۲۰۰۶، نداشتن ۳۰ ماه رئیس جمهور، بحران‌های مالی، توطئه خارجی، فساد داخلی در مسیر درست قرار گیرد و این کشور را از فروپاشی و فقر نجات دهد (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۷). در بین کشورهای آسیای جنوب غربی **عراق** با بزرگترین بحران‌های اقتصادی و سیاسی در دهه گذشته درگیر بوده است. تهاجم آمریکا و ناتو به عراق به بهانه استقرار دموکراسی و مبارزه با تروریسم بین‌الملل (عالی فرجا و دیگران، ۱۴۰۲)، شکل‌گیری دولت اسلامی عراق و شام (داعش)، حملات نظامی و تروریستی به مراکز شهری، صنعتی و کشاورزی و گردشگری مذهبی، خسارت اقتصادی بیش از ۲۵۳۵۱ میلیارد دلار گروه داعش،

کاهش سرمایه گذاری خارجی، ضعف بخش خصوصی، فساد گسترده، نابودی کشاورزی، فقدان ثبات سیاسی اعتراضات و اغتشاشات مردمی، اختلافات قومی بین عرب‌ها و کردها، اختلافات مذهبی بین عرب شیعه و عرب سنی، تنش‌های مرزی با ترکیه اختلافات هیدروپلیتیک، کاهش قیمت نفت، تحریم‌های آمریکا، فربه شدن اقتصاد دولتی کاهش سرمایه گذاری در زیر ساخت‌ها و چندین چالش و تنش و منازعه منطقه‌ای و بین‌المللی با هم‌گره خوردند تا عراق را از هم‌متلاشی کنند و مانع چرخش چرخ‌های اقتصادی این کشور شوند اما ائتلاف گروه‌ها و احزاب، حمایت و پشتیبانی رهبران مذهبی از عراق متحد و یکپارچه، برگزاری انتخابات مجلس با مشارکت همه قبایل و طوایف، توسعه دیپلماسی منطقه‌ای و بین‌المللی، تقویت مناسبات اقتصادی از اقداماتی بودند که عراق را از سقوط و فروپاشی نجات دادند. توسعه اقتصادی در سوریه همانند عراق با چالش و جنگ‌های داخلی مواجه گردید. سوریه پس از استقلال در سال ۱۹۴۶ میدان رقابت و منازعه قدرت بین نظامیان بود، کودتاهای مستمر نظامیان، ریاضت‌های اقتصادی دهه ۱۹۸۰ حاکمیت حزب بعث، روی کار آمدن نظام اقتدارگرا، عدم چرخش قدرت بین نخبگان تمرکز قدرت، فروپاشی اصلاحات اقتصادی بشار اسد با ترکیبی از نئولیبرالیسم و سرمایه داری، کاهش کمک‌های خارجی، گسترش فساد، توسعه نامتوازن، تحریم‌های اقتصادی آمریکا، اتحادیه اروپا، تمرکز گرایی بشار اسد، دخالت بازیگران سیاسی منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای، ظهور گروه‌های سلفی و تکفیری داعش، جبهه النصره و آغاز جنگ‌های داخلی تمامی زیر ساخت‌های عمرانی شهرها، تأسیسات، کشاورزی، نفت، انرژی کارخانجات، صنایع و معادن را نابود نمود (فتح آبادی، ۱۳۹۴). بر اساس برآورد کمیته اجتماعی غرب آسیا سازمان ملل متحد گروه‌های سلفی- تکفیری بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار از سرمایه‌های فیزیکی سوریه را نابود کردند که برای باز سازی آن به ۴۰۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری نیاز بود و دولت بشار اسد برای تأمین آن به دنبال سرمایه گذار از کشورهای خارجی بود.

یمن: متغیرهایی که زمینه فروپاشی این کشور را فراهم نمودند عبارتند از: ساختار ناکارآمد سیاسی، نبود مردم سالاری، اقتدار گرایی علی عبدالله صالح، تشدید نارضایتی‌ها، طولانی شدن درگیری‌های داخلی، بی‌ثباتی نا امنی، رکود اقتصادی، وابستگی فنی، فقدان خدمات بهداشتی، وجود ۱۹ میلیون بی‌سواد، مهاجرت ۲ میلیون به سومالی و اتیوپی، بالا بودن نرخ بیکاری، (التیامی، ۱۳۹۵: ۱۹۵-۱۷۳) ضعف هویت ملی، تنوع اقوام، عدم شکل گیری دولت و ملت (امیری ۱۳۹۷، ۱۸۲) حمله عربستان به یمن، ۲۸۰۰۰ روز جنگ، ۱۸۰۰۰ کشته، تخریب زیر ساخت‌های حمل نقل، (مرکز حقوق بشر عین الانسانی، ۲۰۲۲) بدهی خارجی به میزان ۷/۵۸۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ (world Bank.2021)

در مطالعه افغانستان بررسی‌ها نشان داد که دولت‌های منتخب برای توسعه سیاسی و اقتصادی متعهد به اجرای برنامه‌های ذیل شدند: اجرای برنامه‌های همیاری سازمان ملل متحد، برنامه همبستگی ملی توسعه روستایی، مبارزه با مواد مخدر، حمایت از نظام بازار آزاد، توسعه بخش کشاورزی، صنعت، دامپروری، تهیه مسکن، توزیع زمین، امضای اسناد بین‌المللی توسعه هزاره سازمان ملل و موافقت نامه‌های بن و لندن، سند راهبردی کاهش فقر تحقق امنیت، حکمرانی خوب، برگزاری نخستین نشست‌های اقتصادی منطقه ای، عضویت در اتحادیه همکاری منطقه‌ای جنوب آسیا (سارک)، تدوین راهبرد توسعه ملی افغانستان تدوین سند تحقق خودکفایی، سند چارچوب ملی و صلح، بستن موافقت نامه چاه بهار ۲۴ مه ۲۰۱۶، راه لاجورد، عضویت در سازمان تجارت جهانی، ورود به اقتصاد بین‌الملل، توسعه تجارت. در مجموع افغانستان در بازه مطالعاتی با پیوستن به سازمان‌های جهانی، منطقه‌ای و موافقت نامه‌های تجاری با همسایگان، تدوین اسناد راهبردی و عملیاتی نمودن طرح‌های ملی و... گام‌هایی اندک برای توسعه اقتصادی و سیاسی برداشت (سینایی و همکاران، ۱۳۹۸) لیکن فقدان ثبات سیاسی، حمله نظامی آمریکا و ناتو به افغانستان از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۱ که بیش از ۲٫۲۶ تریلیون دلار هزینه و ۲۴۱۰۰۰ نفر کشته مستقیم بر جا گذاشت (Watson, 2021). بروز جنگ‌های داخلی بین گروه طالبان و نیروهای نظامی بحران ثقل در انتخابات ریاست جمهوری سال ۲۰۱۴، کاهش مشارکت مردم در انتخابات ریاست جمهوری، سقوط طالبان در سال ۲۰۰۱ و به قدرت رسیدن در ۲۰۲۱، ناکارآمدی دولت اشرف غنی، فساد گسترده مالی و پولشویی، بیکاری، فقر، مهاجرت، پناهندگی برون‌زا و فساد‌زا بودن طرح‌های اقتصادی بین‌المللی، اقتصاد رانتی، انتقال گروه‌های تکفیری و سلفی به افغانستان و گسترش حملات تروریستی، بمب‌گذاری و انتحاری به مساجد شیعیان قندهار و قندوز، نماز جمعه قندهار، دانشگاه و بیمارستان کابل و حمایت لجستیکی و مالی دولت‌های عربی ثروتمند از گروه‌های افراطی، مداخلات بازیگران منطقه ای، ایجاد درگیری‌های قومیتی، ایجاد تنش‌های مرزی با همسایگان، بحران منابع آبی و... از موانع عمده در راه توسعه اقتصادی افغانستان بوده اند (رکابیان، ۱۴۰۱: ۲۴-۱۲). بررسی‌ها و پژوهش‌های نخبگان ایران نشان می‌دهد که ایران در توسعه علمی و تحقیقاتی، تولید علم سلول‌های بنیادین، دانش هسته‌ای و پزشکی، فناوری نانو، صنایع دفاعی، پرتاب موجود زنده به فضا، تدوین اسناد بالادستی در بین کشورهای منطقه بیشترین دستاوردهای علمی را داشته است لیکن در دستیابی به توسعه اقتصادی با چالش‌هایی مواجه بوده است. مهمترین موانع آن در عدم دستیابی به توسعه اقتصادی ناشی از ضعف ساختاری و نهادی دولت‌ها، ناکارآمدی نهادها، منازعات آسیای جنوب غربی در سطح ملی منطقه‌ای و بین‌المللی، طولانی شدن پرونده هسته‌ای، تناقض و عدم توافق بین نخبگان سیاسی و مذهبی در تعیین مشی اقتصاد ایران،

اجرای سیاست‌های ناکارآمد خصوصی سازی با واگذاری ۲۰۰۰ واحد از صنایع عمده، اجرای سیاست‌های تعدیل اقتصادی، آزاد سازی قیمت‌ها کاهش یارانه‌های دولتی، نبود سیاست‌های اجتماعی منسجم در حمایت از طبقات پایین جامعه، شکل‌گیری اقتصاد پنهان در کنار اقتصاد رسمی، خلق سیستماتیک رانت، بالا رفتن تخلفات اقتصادی و شفاف نبودن فعالیت‌های اقتصادی، ناتوانی در اصلاح نهادها، افزایش فساد، تنش‌های درون سیستمی، پراکندگی منابع قدرت، فرار سرمایه ناشی از بالا بودن ریسک و عدم امنیت، پولشویی، افزایش تورم و نرخ بیکاری و ارز، گسترش دلالی، پنهان شدن سرمایه‌ها، خلاءهای قانونی در صادرات و واردات، موانع سیاسی، فرهنگی و اجتماعی (ربیعی، ۱۳۹۹) و در کنار این چالش‌های داخلی باید به تحریم‌های آمریکا و اتحادیه اروپا و شورای امنیت، تحریم بانک‌ها، نهادها، شرکت‌ها، سپاه پاسداران، وزارت دفاع، صنایع کشتیرانی، هواپیما سازی، تجهیزات پزشکی، صنعت نفت و پتروشیمی، بیمه و تحریم ۱۶۸ نهاد و تعدادی از مقامات سیاسی، نظامی، علمی و تجاری، اشخاص حقیقی و حقوقی، خروج آمریکا از برجام و تشدید تحریم‌ها در دوره ریاست جمهوری دونالد ترامپ و جو بایدن را اضافه نمود.

بحث و نتیجه گیری

حکروایی خوب یکی از الگوهای مناسب برای توسعه اقتصادی است. این مقاله وضعیت حکمروایی خوب را در بین کشورهای آسیای جنوب غربی مورد سنجش و ارزیابی قرار داد و در بازه مطالعاتی کشورهای امارات متحده عربی، قطر و ترکیه با حکمروایی خوب عملکرد مطلوبی را داشته‌اند. این بعد از فرضیه تأیید می‌گردد و با نتایج یافته‌های قائمی و همکاران (۱۳۹۹)، ملکی حسنونند، بهزاد (۱۳۹۸)، صفر علی زاده و همکاران (۱۳۹۷)، فاتحلی دابانلو و همکاران (۱۳۹۷)، نجفی و همکاران (۱۳۹۷)، پور احتشام (۱۳۹۷)، زاینده رودی و همکاران (۱۳۹۶)، فدایی و همکاران (۱۳۹۶)، Abdulghani Gaghman (۲۰۲۰)، Haitham, Ali Hijazi (۲۰۲۰)، Keping (۲۰۱۹)، Rachid Mira & Ahmmadacge (۲۰۱۸) هم خوانی دارند. یافته‌های تحقیق به دیدگاه‌های رکن الدین افتخاری ۱۳۹۷، حافظ نیا و کاویانی، ۱۳۹۵، مصلی نژاد ۱۳۹۷، مرادی و همکاران، ۱۳۹۶ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۸ و Muhammad imran & rohaidanordin 2018 (Rahman Lutfor, 2016) نزدیک است. سایر کشورهای منطقه که از الگوی حکمروایی خوب تبعیت نکرده‌اند عملکرد اقتصادی متوسط و ضعیفی داشته‌اند که با نتایج یافته‌های زاینده رودی و همکاران (۱۳۹۶)، فدایی و همکاران (۱۳۹۶)، مرادی و همکاران (۱۳۹۶)، Abdul rahim (۲۰۱۹)، Christoph

،(۲۰۱۸)Ninad Shankar ،(۲۰۱۸)spitrei&Brigoglio ،(۲۰۱۹) Jindra& Ana vaz ،(۲۰۱۸) Rohaida nordin&Muhammad Imran (۲۰۱۸) Yu keeping با مشاهده داده‌های مندرج در جدول‌ها و نمودارها می‌توان چنین استنباط کرد که غالب حکمرانان در دوره مطالعاتی از دستیابی به توسعه اقتصادی بازمانده اند و این چالش ژئوپلیتیکی منبع زایش مجدد تنش و منازعه میان دولتها و مردم خواهد بود. اجرای الگوی حکمروایی خوب متناسب با شرایط جغرافیایی هر کشور راهبرد مناسبی برای برون رفت از چالش‌ها، بحران‌ها است.

پیشنهادها:

- نوسازی بهسازی، اصلاح بازننگری و ترمیم شیوه حکمرانی.
- توسعه اقتصاد دانش بنیان، تولید محور، حمایت از بنگاه‌ها و کسب و کارهای کوچک
- تنوع سازی اقتصادی، ایجاد مناطق آزاد تجاری با ارائه خدمات و تسهیلات مالی و مالیاتی
- توسعه پارک‌های علمی و تجارتي، توسعه صنعت گردشگری، توسعه حمل نقل
- جذب سرمایه گذاری خارجی، همگرایی اقتصادی، پرهیز از خام فروشی

منابع و مأخذ:

- ۱- اطهری، ا، دهقانی ر، قائم مقامی، ع (۱۳۹۸) ترکیه چگونه به توسعه رسید؟ سایت اقتصاد آنلاین، ۱ مهر ۱۳۹۸ کد خبر ۳۸۲۷۱۲.
- ۲- آقای، گ (۱۳۹۷) تحلیل وضعیت اقتصادی اردن و آینده پیش رو، سایت موسسه آینده پژوهی جهان اسلام، ۱۲ آبان ۱۳۹۷.
- ۳- توکلی نیا، ج، ایمانی، ح، ید الله نیا ح، (۱۴۰۰) تحلیل جایگاه حکمروایی خوب در عملکرد مدیریت شهری مطالعه موردی شهر بابل. فصلنامه آمایش محیط، شماره ۵۳، تابستان ۱۴۰۰. ۱۰۹-۸۶.
- ۴- جعفری فرد، ج، صابری ح، اذانی م، خادم الحسینی ا. (۱۴۰۰) بررسی تأثیر حکمروایی خوب شهری بر میزان پایداری محله‌های کهنوج، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۵۳، تابستان ۱۴۰۰. ۱۱۶ تا ۱۳۳.
- ۵- درس ثبات اقتصاد از لبنان (۱۳۹۷) روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۴۳۶۹ تاریخ ۱۷ تیرماه ۱۳۹۷.
- ۶- کاشی خداداد، ف، نورانی، س، شاطری، آ (۱۳۹۹) تأثیر اندازه دولت و حکمرانی بر رشد اقتصادی کشورهای حوزه سند چشم انداز، فصلنامه علمی - پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال یازدهم، شماره چهل یکم زمستان ۱۳۹۹. ۵۲-۳۵.
- ۷- رکن الدین افتخاری، ع (۱۳۹۷) نشست حکمروایی و توسعه پایدار سکونت گاه‌ها (۳) دانشگاه علامه طباطبایی
- ۸- راهبرد توسعه اقتصادی در قطر (۱۳۹۷) سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۵ آبان.
- ۹- رکابیان، ر (۱۴۰۱) کالبد شکافی بحران سیاسی و امنیتی افغانستان از شمال تا ناامنی ۲۰۲۲ و تأثیر آن بر امنیت جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، دانشگاه آزاد اسلامی شهرضا، ۱۴ (۵): ۱۴-۲۶.
- ۱۰- ربیعی، ک (۱۳۹۹). دولت توسعه‌گرا و چالشی‌های توسعه اقتصادی در ایران از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۸، فصلنامه جامعه‌شناسی تاریخی، دوره ۱۲، شماره ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۹.
- ۱۱- شیرزادی، رضا (۱۳۹۷) توسعه و توسعه انسانی در قطر، فصلنامه مطالعات سیاسی سال ۱۱، شماره ۴۱، پاییز ۱۳۹۷. ۱۹۴-۱۷۳.
- ۱۲- شیرازی، ر (۱۴۰۰) روند توسعه‌گرایی، دنیای اقتصاد، شماره ۵۲۲۵ چاپ ۲.
- ۱۳- صفر علی زاده، ا، حسین زاده، ر، اکبری، م (۱۳۹۷). تحلیل کارایی نسبی کشورهای خاورمیانه از لحاظ شاخصهای توسعه پایدار. فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای سال ۸، شماره ۲۹، بهار، ۱-۱۲.

- ۱۴- فدایی، م، قلی پور مقدم، ف، غفاری، س (۱۳۹۶) بررسی تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب و اندازه دولت بر شاخص فساد در کشورهای گروه بریکس و ایران. فصلنامه چشم انداز مدیریت دولتی، شماره ۳۲، زمستان ۸۸-۶۵.
- ۱۵- فریدزادگان، ز (۱۳۹۹). پژوهش: اساس توسعه اقتصادی عمان، روزنامه فرهیختگان، ۲۹ شهریور ۱۳۹۹.
- ۱۶- فتح ابادی، م (۱۳۹۴) توسعه نامتوازن و ناآرامی سیاسی در سوریه، فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، سال ۶ شماره ۳۹ پاییز ۱۳۹۳.
- ۱۷- قائمی، م، هوشمند، م، صالحی نیا، ن (۱۳۹۹) تأثیر شاخص‌های حکمروایی خوب بر درآمد حاصل از صنعت گردشگری در کشورهای منتخب جنوب غربی آسیا، سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت نوین، اقتصاد، کسب و کار، تهران.
- ۱۸- مصلی نژاد، ع (۱۳۹۷) اقتصاد سیاسی، مبانی، فرایند، چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه تهران
- ۱۹- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات بنیادین حکومتی، آشنایی با شاخص‌های دولت سنتی، دی ماه ۱۳۹۴ کد موضوعی ۳۳۰، شماره تاپی ۱۴۶۲۳
- ۲۰- ملکی، ب (۱۳۹۸) تأثیر همزمان حکمروایی خوب بر مخارج دولتی بر روی رشد اقتصادی در کشورهای منتخب حوزه منا، پایان نامه دکتری، دانشگاه لرستان، دانشکده اقتصاد
- ۲۱- مرادی، ابراهیم و علی راهنما، سمیرا حیدریان (۱۳۹۶) تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد (مطالعه موردی کشورهای خاورمیانه و جنوب شرقی آسیا). فصلنامه اقتصاد مقداری، دوره ۱۴، شماره ۴، ۱۳۹۶ ص ۱۸۲-۱۵۱.
- ۲۲- سینایی، ویوسف زهی، ن (۱۳۹۸). سنجش وضعیت توسعه اقتصادی افغانستان در عصر دموکراسی سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷، فصلنامه مطالعات اورآسیای مرکزی، دوره ۱۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸. ۳۴۵-۳۶۳.
- ۲۳- نجفی، م، فتح الهی، ج، محمدپور، ف (۱۳۹۸) نقش حکمروایی خوب در تحقق اقتصاد دانش بنیان در ایران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار) سال نوزدهم، شماره اول، بهار ۱۳۹۸، ۱۵۹-۱۲۹.

